

Zrod
moderního světa
1780–1914

GLOBÁLNÍ SPOJITOSTI A SROVNÁNÍ

CHRISTOPHER ALAN BAYLY

Stedman Jones, Gareth 10, 306
 Steensgaard, Niels 76
 Stolypin, Pjotr Arkadjevič 440
 Strachan, Hew 16
 Strauss, Richard 411
 Subrahmanyam, Sanjay 60
 Sunjatsen 211, 234, 331, 338, 362

Š

Šáhdžahán, císař 48
 Šaukat Alí 484

T

Tábatabái, Ghulám Husajn 409
 Taft, William Howard 270
 Talleyrand, vévoda de 159
 Taylor, Miles 174
 Taylor, William 168
 Temorenga, náčelník 370
 Tewodros 279
 Thákur, Rabindranáth 388, 401, 478
 Thompson, Edward P. 171, 269
 Thompson, John A. 489
 Tidemand, Adolf 131
 Tilak, Bal Gangádhár 208
 Tilly, Charles 137
 Tinker, Hugh 430
 Tocqueville, Alexis de 141, 267, 322, 418
 Tolstoj, Lev Nikolajevič 302, 408, 492, 502
 Tone, Wulle 56
 Torpey, John 256
 Toulouse-Lautrec, Henri de 185, 394
 Trepov, Dmitrij Fjodorovič 451
 Trevelyan, George Macaulay 267
 Twain, Mark 409

U

Umat, Hadž 280
 Umberto, král 419
 Usman dan Fodio 367

V

Vanderlyn, John 499
 Vassa, Gustavus 442

Vauban, Sébastien Le Prestre de 285
 Ven, Hans van de 301, 420
 Verdi, Giuseppe 393
 Vico, Giambattista 94, 311
 Viktor Emanuel II. 225, 393, 406
 Viktorie, královna 248, 409, 419, 451, 453
 Vilém II. 271, 451, 452, 483, 509
 Vilemína, královna 486
 Viollet-le-Duc, Eugène 381
 Vivékánanda, Svámí 259
 Voltaire 306, 310, 315, 325, 345
 Voth, Hans-Joachim 63

W

Wagner, Richard 185, 387, 400, 492
 Waley-Cohenová, Joanna 14
 Walijulláh, Šáh 90, 496
 Wallerstein, Immanuel 433, 497
 Wang Gungwu 14
 Wardy, Robert 308
 Washbrook, David 437, 438
 Washington, August 179
 Washington, George 123, 180, 315
 Weber, Eugene 433
 Weber, Max 22, 44, 85, 268, 349, 382, 392, 393, 503
 Wellesley, Richard lord 123, 156
 Wellington, Arthur Wellesley vévoda 155, 397, 400
 Wells, Herbert George 478
 Whistler, James McNeill 389
 Wiener, Martin 185
 Wills, John E. II. 495
 Wilsonová, Kathleen 80
 Wilson, Woodrow 489
 Witte, Sergej 451, 507
 Wong, Roy Bin 14, 71, 493
 Woolf, Stuart 123
 Wrigley, E. A. 78

Y

Yate, William 370

Z

Zoffány, Johann 395
 Zola, Émile 209, 492

OBSAH

PŘEDMLUVA EDITORA KNIŽNÍ ŘADY.....	7
PODĚKOVÁNÍ.....	10
POZNÁMKY A KONVENCE.....	11
ÚVOD.....	13
Organizace knihy.....	15
Problém první: „Primum movens“ a ekonomický faktor.....	17
Problém druhý: Globální historie a postmodernismus.....	20
Problém třetí: Přetrvávající „záhada modernosti“.....	21
Přízpusobování standardům: Fyzické způsoby.....	25
Prodlužování těla: Komunikace a komplexita.....	32

Část I

KONEC STARÉHO REŽIMU

1. STARÉ REŽIMY A „ARCHAICKÁ GLOBALIZACE“.....	37
Rolníci a páni.....	37
Politika rozdílnosti.....	42
Moc na okrajích států.....	49
Předzvěsti nových politických útvarů.....	52
Prehistorie „globalizace“.....	54
Archaická a raně moderní globalizace.....	57
Výhled.....	60

2. PŘECHODY OD STARÝCH REŽIMŮ K MODERNITĚ	61
Poslední „velká domestikace“ a „revoluce v příčinlivosti“	61
Nové vzorce africko-asijské materiální kultury, produkce a obchodu	66
Vnitřní a vnější meze africko-asijských „revolucí v příčinlivosti“	70
Obchod, finance a inovace: Evropské konkurenční výhody	72
Vývoj aktivistického, patriotického státu	77
Kritická veřejnost	84
Vývoj veřejnosti v Asii a Africe	89
Závěr: „Zaostávání“, prodlevy a kritické shody okolností	94
Výhled	96
3. SBÍHAJÍCÍ SE REVOLUCE, 1780–1820	97
Světová krize v tehdejší pojetí	97
Souhrnná anatomie světové krize, 1720–1820	101
Podkopávání legitimacy státu: Od Francie po Čínu	113
Ideologické počátky moderní levice a moderního státu	120
Národnosti versus státy a impéria	126
Třetí revoluce: Kultivované a komerčně orientované společenské vrstvy po celém světě	128
Výhled	133

Část II

GENEZE MODERNÍHO SVĚTA

4. MEZI SVĚTOVÝMI REVOLUCEMI, CCA 1815–1865	137
Hodnocení „zkázy národů“	137
Britská námořní převaha, světový obchod a oživení zemědělství	142
Emigrace: Bezpečnostní ventil?	147
„Nový světový řád“ a jeho porážení, 1815–1865	148
Problémy hybridní legitimacy: Čí stát to byl?	153
Stát posiluje, ale ne dost	157
Války o legitimitu v Asii: Shrnutí	162

Ekonomické a ideologické kořeny asijských revolucí	165
Hladové roky a bouře v Evropě, 1848–1851	170
Americká občanská válka jako globální událost	175
Konvergence, nebo diference?	179
Přehled argumentace	182
5. INDUSTRIALIZACE A NOVÉ MĚSTO	184
Historikové, industrializace a města	184
Rozvoj industrializace	187
Chudoba a absence průmyslu	191
Města jako centra výroby, spotřeby a politiky	198
Dopad globální krize na města, 1780–1820	200
Rasa a třída v nových městech	203
Politika dělnické třídy	206
Světové městské kultury a jejich kritikové	209
Závěr	213
6. NÁROD, IMPÉRIUM A ETNICITA, CCA 1860–1900	215
Teorie nacionalismu	215
Kdy se objevil nacionalismus?	221
Čí národ?	223
Zvěčňování nacionalismů: Vzpomínky, národní spolky a tisk	224
Od společenství k národu: Euroasijské říše	228
Jak jsme na tom s nacionalismem	235
Populace bez států: Pronásledování, nebo asimilace?	236
Imperialismus a jeho historie: Pozdní devatenácté století	244
Dimenze „nového imperialismu“	245
Svět národních států?	251
Přetrvávání archaické globalizace	251
Od globalizace k internacionalismu	254
Internacionalismus v praxi	256
Závěr	260

Část III

STÁT A SPOLEČNOST VE VĚKU IMPERIALISMU

7. MÝTY A TECHNOLOGIE MODERNÍHO STÁTU	265
Dimenze moderního státu	265
Stát a historikové	267
Problémy s definováním státu	270
Moderní stát zapouští kořeny: Geografické rozměry	273
Nároky na spravedlnost a symboly moci	280
Zdroje státu	284
Závazky státu vůči společnosti	289
Nástroje státu	292
Stát, ekonomika a národ	296
Bilance: Čeho stát dosáhl?	300
8. TEORIE A PRAXE LIBERALISMU, RACIONALISMU, SOCIALISMU A VĚDY	303
Intelektuální historie v kontextu	303
Zkaženost spravedlivé republiky: Klasické téma	304
Spravedlivá republika po celém světě	307
Nástup liberalismu a trhu: Západní výjimečnost?	309
Liberalismus a pozemková reforma: Radikální teorie a konzervativní praxe	314
Volný obchod, nebo národní hospodářství?	319
Reprezentace lidu	322
Sekularismus a pozitivismus: Nadnárodní příbuznosti	326
Recepce socialismu a jeho lokální ozvuky	328
Věda v globálním kontextu	332
Profesionalizace v celosvětové rovině	340
Závěr	343
9. ŘÍŠE NÁBOŽENSTVÍ	345
Náboženství v očích lidí devatenáctého století	345
Pohled novějších historiků	349
Nástup náboženství nového stylu	350

Způsoby náboženského vlivu, jeho činitelé a jeho omezení	353
Formalizace náboženské autority, vznik „imperiálních“ náboženství	356
Formalizace věrouk a rituálů	361
Šíření „imperiálních“ náboženství na jejich vnitřních a vnějších hranicích	364
Poutě a globalizace	372
Tisk a propagace náboženství	377
Náboženské stavby	380
Náboženství a národ	382
Závěr: Duch doby	384
10. SVĚT UMĚNÍ A IMAGINACE	387
Umění a politika	387
Hybridnost a uniformnost v umění napříč světem	388
Vyrovnávací síly: Trh, každodennost a muzeum	392
Umění rodícího se národa, 1760–1850	395
Umění a lidé, 1850–1914	401
Mimo západ: Adaptace a závislost	403
Architektura: Zrcadlo města	404
Na cestě ke světové literatuře?	407
Závěr: Umění a společnosti	411
Výhled	413

Část IV

ZMĚNA, ROZKLAD A KRIZE

11. REKONSTRUKCE SOCIÁLNÍCH HIERARCHIÍ	417
Změna a historikové	418
Gender a podřízenost v „liberálním věku“	421
Babí léto otrokářství	424
Rolník a zemědělský dělník jako smluvní nevolník	432
Rolníci, kteří unikli	438
Proč přetrvávala venkovská podřízenost	440
Proměna statkářské šlechty	442
Statkářská šlechta v těžké situaci	443

Cesty k přežití: Státní služba a obchod	444
Vlastníci „lánů polí“ v Evropě	448
Přežívající nadvláda	450
Kontinuita, nebo změna?	455
12. DESTRUKCE DOMORODÝCH POPULACÍ A PLENĚNÍ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ.	456
Co se míní „domorodými populacemi“?	456
Evropané a domorodé populace před rokem cca 1820.	458
Domorodé populace v „době hiátu“	461
Bílá záplava, 1840–1890	463
Záplava v praxi: Nový Zéland, jižní Afrika a USA	465
Vláda nad divoškou povahou: Obnova a marginalizace	468
13. ZÁVĚR: VELKÉ ZRYCHLENÍ, CCA 1890–1914.	475
Předpovědi „věcí příštích“	475
Krise zemědělství, internacionalismus a nový imperialismus	479
Nový nacionalismus	486
Podivná smrt mezinárodního liberalismu	488
Shrnutí: Globalizace a krize, 1780–1914.	492
Globální srovnání a vazby, 1780–1914: Závěr.	494
Jaké byly motory změny?	497
Moc v globálních a mezinárodních sítích	500
Ještě jednou ke zpochybňované uniformitě a univerzální komplexnosti	502
Srpen 1914	511
POZNÁMKY.	513
LITERATURA.	537
SEZNAM VYOBRAZENÍ.	554
SEZNAM MAP A TABULEK	558
JMENNÝ REJSTŘÍK	559

spojení, která vytvářejí historikové a jež představují podstatu psaní historie. Příklady jasně ukazují, že historikové pracující v různých regionech si často neuvědomují, že odborníci z jiných oblastí argumentují podobně a že soubory historických procesů, které popisují, byly ve skutečnosti propojené. V jiných případech historikové dobře vědí o analogiích a souvislostech s vývojem v jiných zkoumaných oblastech – řekněme o analogiích a souvislostech mezi budováním státu v devatenáctém století v Japonsku a ve Vietnamu –, ale necítí potřebu zahrnout do své práce širší kontext. Co je nejdůležitější, tato kniha se snaží spustit konverzaci mezi historiky a historioграфami, aby bylo možno lépe pochopit podobnosti a rozdíly mezi společenskými procesy.

V knize se nevyhnutelně objevuje velká spousta osobních jmen. Kdybych u všech uváděl datum narození a smrti, vznikla by z toho „datová mlha“, a tak jsem tyto údaje zmínil jen tu a tam u některých významných postav.

V práci hodně užívám slovo „společnost“. Existenci „společností“ popírají nejenom konzervativní politici, ale také mnozí světem zběhlí antropologové – nebo přinejmenším doporučují se k tomuto termínu neuchylovat. „Společnosti“ zde nemíním hypostazované, jasně vyhraněné kulturní entity, ale spíše široké shluky historicky definovaných rysů lidského chování, které lze pozorovat uvnitř té které zeměpisné oblasti. Užití tohoto termínu umožňuje provádět obecnou analýzu pod úrovní globálního a nad úrovní lokálního. Teoreticky by bylo samozřejmě možné rozložit každou sociální entitu až na úroveň vesnice nebo sítě mezi jednotlivci v každé vesnici na světě. Avšak jak říkali klasičtí filosofové, atomy jsou „na všech úrovních“.

ÚVOD

Tato kniha je tematickou historií světa od roku 1780, počátku revoluční doby, do roku 1914, kdy vypukla první světová válka, která rozervalo tehdejší systém států a říší. Ukazuje, že historické trendy a sledy událostí, k nimž se v regionálních nebo národních historiích přistupuje odděleně, lze dát dohromady. To vypovídá o tom, že politické a společenské změny po celém světě byly navzájem propojeny a navzájem na sobě závisely dávno před údajným nástupem současné fáze „globalizace“ po roce 1945. Na jedné straně se ozvuky kritických světových událostí, jako byly evropské revoluce roku 1789 a roku 1848, šířily ven a splývaly s nepokoji, které se zvedaly v jiných společnostech světa. Na straně druhé působily události vně vznikajícího „jádra“ průmyslové světové ekonomiky, například rebelie a povstání v Číně a v Indii v polovině devatenáctého století, zase na toto jádro, utvářely jeho ideologie a dávaly podobu jeho novým společenským a politickým konfliktům. Jak se světové události více propojovaly a dostávaly se do větší vzájemné závislosti, tak formy lidského jednání se začaly navzájem více přizpůsobovat a napříč světem se navzájem podobat. Tato kniha tedy sleduje, jak se v devatenáctém století objevovaly a vyvíjely globální *uniformity*, jednotné charakteristiky ve státě, v náboženství, v politických ideologiích a v ekonomické oblasti. Růst uniformity byl patrný nejenom ve velkých institucích, jako jsou církve, královské dvory nebo systémy spravedlnosti, nýbrž i v tom, čemu se v této knize říká „fyzické způsoby“: v tom, jak se lidé oblékali, jak mluvili, jedli a jak uspořádávali vztahy v rodině.

Tyto rychle se rozvíjející spojitosti mezi různými lidskými společnostmi devatenáctého století dávaly vzniknout mnoha hybridním politickým zřízením, smíšeným ideologiím a složitým formám globální ekonomické aktivity. A přesto mohly zároveň prohlubovat pocit *rozdílnosti*, a dokonce antagonismus mezi lidmi různých společností, a zvláště pak mezi jejich elitami. Například Japonci, Indové a Američané tváří v tvář tvrdým výzvám vyvstávajícím z nové globální ekonomiky, a zejména z evropského imperialismu, stále častěji nacházeli sílu ve svém zděděném pocitu národní, náboženské a kulturní identity. Paradox, že globální síly a lokální síly se navzájem „kanibalizují“, tj. navzájem se sebou živí, jak to charakterizuje sociální teoretik Arjun Appadurai, je v dnešních humanitních a společenských vědách dobře známý.¹ Ale tento ambivalentní vztah mezi globálním a lokálním, mezi obecným a zvláštním, není záležitostí dnešní doby a má za sebou dlouhou historii. V devatenáctém století tak národní státy a soupeřící teritoriální celky zároveň s tím, jak mezi nimi přibývalo podobností, souvislostí a vazeb, nabývaly výraznějších

charakteristických rysů a stávaly se vůči sobě antagonističtějšími. Všeobecné síly globální změny upevňovaly zdání rozdílnosti mezi lidskými společenstvími. Ale rozdíly mezi nimi se stále častěji vyjadřovaly podobným způsobem.

V této knize se tedy snažím zdůvodnit, proč musí být všechny místní, národní nebo regionální historie v důležitých ohledech historiemi globálními. Nadále už není možné psát „evropskou“ nebo „americkou“ historii v úzkém slova smyslu a je povzbudivé, že dnes už tento názor zastává mnoho historiků. Jistou formu globální společenské a ekonomické historie pro raně moderní období razila v padesátých a šedesátých letech dvacátého století francouzská historiografická škola „Annales“, vedená Fernandem Braudem.² Ještě jasnější je potřeba přesáhnout hranice států a environmentálních zón, pokud jde o devatenácté století. To platí zejména pro historii imperiálních států Evropy, a to jak suchozemských impérií jako Rusko, tak námořních impérií Británie a Francie. Historikové jako Linda Colleyová³ a Catherine Hallová⁴ v případě Británie a Geoffrey Hosking⁵ a Dominic Lieven⁶ v případě Ruska se postavili do čela snahy prokázat, že imperiální zkušenosti v tom nejširším slova smyslu měly ústřední roli v utváření těchto národních států a zcela zásadním způsobem ovlivnily jejich podobu. Roy Bin Wong,⁷ Kenneth Pomeranz,⁸ Wang Gungwu⁹ a Joanna Waley-Cohenová¹⁰ zase začali z globálního hlediska psát čínskou historii a zevrubně se zabírat čínskými diasporami, které časově předcházely západní imperiální hegemonii a přetrvaly pod jejím povrchem.

Které kritické hnací síly mohou za rostoucí uniformitu a rostoucí provázanost světa v „dlouhém“ devatenáctém století? Žádná světová historie té doby rozhodně nemůže pominout ústřední význam rostoucí ekonomické převahy západní Evropy a Severní Ameriky. V roce 1780 byly Čínská říše a Osmanská říše stále silnými, světovými entitami a ve většině Afriky a Tichomoří vládli domorodí lidé. Oproti tomu v roce 1914 stály Čína a Osmanská říše na pokraji rozpadu a Afriku surově utlačovaly evropské vlády, obchodní firmy a vlastníci dolů. Evropané od roku 1780 do roku 1914 připravili domorodé obyvatele o ohromné rozlohy půdy, zejména v severní a jižní Africe, v Severní Americe, ve střední Asii, na Sibiři a v Australasii. Jestliže v roce 1800 byl v západní Evropě a na pobřeží Severní Ameriky hrubý domácí produkt na obyvatele maximálně dvakrát vyšší než v jižní Asii a pouze nepatrně vyšší než v pobřežní Číně, o století později byl vyšší už desetkrát i víckrát. Většina končin světa, které nebyly pod přímou kontrolou Evropy nebo Spojených států, se mezitím stala součástí „neformálních impérií“ – jak tomu říkají historikové –, v nichž sice mezi místními obyvateli a cizinci existovaly nerovnosti v moci, nevedly však zatím k přímé anexi.

Fyzickou převahu provázely různé stupně ideologické závislosti. Sociální koncepty, instituce a procedury vybroušené v soupeření a tvrdých střetech mezi evropskými národy se staly vzory a ukazateli pro národy neevropské. Ty však nebyly ani pasivními příjemci západní štedrosti, ani pouhými rezignovanými oběťmi Západu. To, jak do svého života přejímaly západní ideje a metody a jak je přetvářely,

planovalo meze povaze a rozsahu jejich ovládnutí ze strany evropských držitelů moci. Na začátku období, jímž se zabývá tato kniha, byl svět ještě mnohostředný. Východní Asie, jižní Asie a Afrika si v různých oblastech společenského a ekonomického života stále udržovaly dynamičnost a iniciativnost, i když Evropané a evropská zámorská kolonisté už získávali ohromné konkurenční výhody. Na konci tohoto období – po vzestupu Japonska a zrodu mimoevropských nacionalismů – bylo „vedení“ Evropy významně zpochybněno. Historie tohoto období tedy musí dohlédnout na několik různých a zdánlivě si odporujících věcí. Musí zmapovat vzájemnou závislost světových událostí, a přitom pamatovat na holý fakt západní dominance. Zároveň musí postihnout to, že ve velkých částech světa byla tato evropská nadvláda pouze dílčí a přechodná.

Organizace knihy

Zrod moderního světa je spíše reflexí světové historie než vyprávěním o ní. Kapitoly 3, 4, 6 a poslední kapitola se pokoušejí interpretovat historii světových událostí v chronologických úsecích dlouhého období od roku 1780 do roku 1914. Období relativní stability stavějí do kontrastu s obdobími celosvětové krize. Jejich účelem je vybrat a zdůraznit jisté spojitosti mezi širokou řadou politických a ekonomických změn. Kapitola 3 například opětovně zdůrazňuje ideologické a politické vazby mezi revoluční dobou v Evropě a v Severní Americe v generaci po roce 1776 a následujícím vzestupem evropské dominance nad Neevropany v „prvním věku globálního imperialismu“. Nové interpretace revolucí roku 1848 v Evropě, které se objevily v nedávné době, přinášejí možnost nazírat z podobných úhlů pohledu i na jiné významné události, například na nepokoje v Číně v polovině devatenáctého století nebo na velké povstání v Indii v letech 1857–1859. Kapitola 4 se zabývá americkou občanskou válkou jako globální událostí, nikoli pouze jako americkou válkou. Kapitola 6 rozebírá nacionalismus, imperialismus a etnickou exkluzi na konci devatenáctého století, a to nikoli nezávisle na sobě, jak tomu často bývá, ale v rámci téhož pole analýzy.

V těchto kapitolách se znovu klade důraz na tezi, že v národních historiích a „oblastních studiích“ je třeba plnější měrou přihlížet ke změnám odehrávajícím se v širším světě. Ideje a politická hnutí „skákaly“ přes oceány a hranice ze země do země. Například v roce 1865 umožnil konec občanské války americkým liberálním pomoci radikální mexické vládě Benita Juáreze, proti níž bojovali konzervativci podpoření Francouzi. Mexickým radikálům se již předtím dostalo nadšené podpory od Giuseppe Garibaldiho a jiných revolucionářů, kteří byli v roce 1848 hrdiny revolt proti autoritě v Evropě.¹¹ Společné zkušenosti zde daly vzniknout spojené frontě napříč světem. Ale působení globálních změn mohlo zároveň vést intelektuály, politiky i prosté lidi k tomu, aby spíše než podobnost zdůrazňovali

rozdílnost. Například v osmdesátých letech devatenáctého století už vliv křesťanských misionářů a západního zboží nutil Indy, Araby a Číňany více si uvědomovat své vlastní náboženské praktiky, své příznačné způsoby vystupování a znamenitost svých řemeslníků. Toto vnímání rozdílů pak samo časem přispívalo k vytváření dalších globálních vazeb. Indičtí umělci se obraceli ke svým japonským současníkům jako k dědicům čisté estetické tradice a jejich styl vtělovali do svých prací. V celé této knize je cílem spojit to, co by se dalo označit jako „laterální historie“ tohoto druhu – historie vazeb –, s „vertikální historií“, historií vývoje specifických institucí a ideologií.

Kapitoly 1, 2, 5 a celá druhá polovina knihy jsou tedy zaměřeny tematictěji. Zabývají se velkými sociálními koncepty, které historikové – stejně jako spisovatelé a publicisté v devatenáctém století – využívali k charakterizaci rozhodujících změn v devatenáctém století. Z těchto konceptů se jako nejdůležitější jeví nástup moderního státu, industrializace, liberalismus, věda a „náboženství“. Účelem uvedených kapitol je spojit materiál z kategorie regionálních a národních historií a na základě tohoto spojení doložit, jak tyto instituce a ideologie zakořenily – a jakou sílu získaly – na různých místech a v různých dobách. Tyto kapitoly se pokoušejí nabídnout historii vazeb a procesů, aniž by ustoupily zpět k jednoduchému pohledu, podle kterého se modernita šířila směrem ven z dominantního, „racionálního“ evropského nebo amerického centra. Kniha zde opět zdůrazňuje význam aktivity kolonizovaných a napůl kolonizovaných neevropských populací a podřízených skupin v rámci evropské a americké společnosti v utváření tehdejšího světového řádu. Například rekonstrukce evropské římskokatolické hierarchie po roce 1870 byla součástí mnohem širšího procesu konstrukce „světových náboženství“, který probíhal v hinduistickém, konfuciánském a buddhistickém světě stejně tak jako ve světě křesťanském. Nejde tu přitom o věc pouhé analogie, ale o přímou kauzalitu. Křesťanské církve často začaly doma spolupracovat a vytvářet nové organizace právě proto, že potřebovaly solidaritu ve své zámořské misijní činnosti, při níž se ocitaly pod tlakem oživeného islámu nebo jiných náboženských tradic šířících se mezi formálně závislým obyvatelstvem.

Kniha končí pohledem na období před první světovou válkou, kdy diplomatické soupeření a mezinárodní ekonomické změny vystavovaly tehdejší systém států a impérií nebyvalému tlaku. Jak upozorňuje Hew Strachan,¹² první světová válka byla rozhodně válkou světovou, i když začala jako občanská válka v evropském jádru světového systému. Tento konflikt nebyl „nevyhnutelný“, ale jeho výbušná síla, která se měla ozvěnou ozývat po celé dvacáté století, byla výsledkem splynutí četných lokálních krizí, z nichž mnohé vznikly mimo Evropu samu.

Při psaní světové historie vyvstává řada zásadních otázek interpretace a prezentace. Nyní se zamyslíme nad třemi z nich a potom otevřeme diskusi úvahou o růstu uniformity v jedné konkrétní oblasti, ve sféře lidských fyzických způsobů.

Problém první: „Primum movens“ a ekonomický faktor

Většina profesionálních historiků se v pozadí svého myšlení stále zabývá otázkou „proč se věci změnily“. Historikové a filosofové, kteří žili v devatenáctém století, si spousta mysleli, že dějinami hýbou kupředu velké duchovní a intelektuální změny. Věřili, že hybatelem ve světě je Bůh, Duch rozumu nebo Touha po osvobození. Někteří z nich věřili v evropské křesťanské „civilizační poslání“. Jiní se domnívali, že tyto civilizace stoupají vzhůru a klesají dolů podle přirozených zákonů soupeření, přežití a úpadku. Ve dvacátém století se dostala do popředí materialistická vysvětlení změny. Do roku 1950 už bylo mnoho předních historiků ovlivněno sociálně vědními teoriemi a dominantní sílu, vysvětlující změny v lidských záležitostech po roce 1750, viděli v logice průmyslového kapitalismu. Tento pohled má ústřední roli dosud. V jedné rovině je jistě pravda, že kritickou historickou změnu představoval v devatenáctém století posun nejsilnějších států a společností k městskému industrialismu. Touha kapitalistů maximalizovat zisk a podřídit si pracovní sílu byla nepopíratelnou silou v pozadí změny nejenom na Západě, ale i napříč Asií a Afrikou.

Je to dokládá i nejlépe napsaná a nejkonzistentnější ze všech světových historií, které vyšly tiskem v anglickém jazyce, velké čtyřsvazkové dílo Erica Hobsbawma,¹³ celá řada svazek *The Age of Capital*. Jak však poznamenal Perry Anderson, když v roce 2002 vyšla Hobsbawmova autobiografie, velké politické a intelektuální posuny změny v devatenáctém století nemusely postupovat podle časových souhlasů přímo odlišujících inherentní růst síly průmyslového kapitálu.¹⁴ Posuny v ekonomikách, ideologiích a státech nebyly vždy synchronní. Měly tendenci být neodhodnocitelné. Když došlo k Francouzské revoluci, zásadní politické události té doby, industrializace ještě nedosáhla významnějších rozměrů, a to ani v Británii, a jen málo historiků dnes tuto revoluci pojímá jako vítězství „buržoazie“. Jistě, na revoluci se podílelo mnoho právníků a „středostavovských lidí“, ti však byli spíše neobdobí šlechticů a místních shromáždění než nastávajícími kapitalisty. Dokonce i v roce 1870, který podle Hobsbawmovy interpretace představoval vrcholnou dobu kapitálu, zůstávali ve většině společností držitelé moci pozemkoví vlastníci a aristokracie. Pozdní devatenácté století bylo skutečně „věkem kapitálu“, ale ani toto období nelze „redukovat“ na kapitál. Byla to také doba šlechticů, pozemkových vlastníků a kněží a ve velké části světa doba rolníků.

Vzhledem k těmto problémům začali někteří historikové ke konci dvacátého století ve svých historických dramatech roli „primum movens“ přidělovat státu a „governmentalitu“, zejména autoritářskému, škatulkujícímu státu západního typu. Ale ani to problém ve skutečnosti neřeší. Životní dráha moderního státu byla v jistě rovněž nepochybně kauzálně spojena s velkými ekonomickými změnami dané její byl jimi nebyla přísně determinována. Navíc, zdůrazňuje-li se vzestup státu

nebo governmentality v širším smyslu, stále zde zbývá fundamentální otázka: proč se vlastně moderní stát vůbec vyvinul? Tato hádanka bude ještě komplikovanější, když si uvědomíme, že Spojené státy americké, neoriginálnější politický projekt oné éry, se v době před třicátými lety devatenáctého století málem ještě ani nezačaly industrializovat, a jejich struktura a ústava přesto představovaly úspěšnou revoluci *proti* panovačnému evropskému státu.

Tato kniha nemá jako hlavní účel zabývat se takovými otázkami hluboké příčinnosti. Přesto tvrdí, že každá světová historie musí předpokládat komplexnější interakci mezi politickými organizacemi, politickými idejemi a ekonomickou činností. Ekonomika si v argumentaci jistě zachovává podstatnou roli. Vzorce lokální hospodářské intenzifikace byly hlavními motory změny, ještě než došlo k industrializaci v plném měřítku. Kapitola 2 naznačuje, že koncept „revoluce v příčinnivosti“, jak ho nabízí ekonomický historik Jan de Vries, lze užitečně rozvinout tak, aby postihl mnoho forem ekonomické intenzifikace, které se po celém světě vyskytovaly přinejmenším od roku 1650. V osmnáctém století „revoluce v příčinnivosti“ i nadále přeuspořádávaly společnost na řadě různých míst. Kapitál a pracovní síla byly nuceny pracovat pilněji od jižní Číny až po Massachusetts. S technologickými inovacemi menších rozměrů se spojovaly modifikace v distribuci zboží a v materiálních návycích lidí. Z chudých rolnických rodin se stávaly prosperující zemědělské rodiny. Malí obchodníci se proměňovali v měšťany v Amsterdamu, v Malakce i ve Fezu. Požadovali kvalitnější jídlo a oblečení a nárokovali si větší úctu a lepší postavení.

Ale zdůrazňuje-li se – jako je tomu v této knize – význam revolucí v příčinnivosti, ještě to nutně neznamená, že se v historické příčinnosti zkrátka upřednostňuje jiný typ ekonomického motoru. Revoluce v příčinnivosti totiž nebyly pouhými holými změnami v distribuci materiálních sil. Abychom užili dnešní hantýrku, byly také revolucemi v „diskursu“. Horizonty tužeb lidí se měnily, protože už rychleji obíhaly informace o ideálech a životních stylech vládnoucích skupin. „Středostavovští lidé“ chtěli napodobit spotřebu královských dvorů, které se prezentovaly příjemnějším a vmlouvavějším způsobem. Právě tento předcházející soubor konceptuálních změn dodával sílu kupcům a obchodníkům, vytvářel novou poptávku po pracovní síle a vysílal obchodní lodi přes oceán za přepychovými věcmi a bohatstvím. Těchto změn zase využily nové, smělejší a aktivnější státy, zejména v západní Evropě, které začaly revoluce v příčinnivosti všude po světě spojovat s ozbrojenou námořní dopravou a s monopolními společnostmi. Do nejzazších krajností dovedenou, nucenou revoluci v příčinnivosti pak představoval otrokářský systém v Karibiku.

Tyto sociální a ekonomické změny byly nerovnoměrné a zneklidňující. Prohlubovaly rozdíly mezi skupinami a mezi různými společnostmi. Představovaly podhoubí neovladatelné touhy po bohatství, závisti a nedůvěry k sousedům. Vedly k válkám v zámoří, nerovnému zdanění, sociálním bouřím a ke zpochybnutí zavedené autority, panovnické i náboženské. Vělo to po celém světě. Dopad nových

řetězů a vzruchů, které tyto vazby vyvolávaly, pociťovali stejně tak francouzští filozofové jako náboženská učitelé ve střední Arábii. Právě v tomto kontextu se v letech 1720–1820, a zvláště pak po roce 1780, vymykalo mnoho lokálních konfliktů po celém světě kontrole. Agresivní francouzský revoluční stát si vytvořil spoustu zapříčiněných nepřítelů. Evropský stát, jeho koloniální odnože a přilehlé neevropské státy, zejména Osmanská říše, Čínská říše a tokugawské Japonsko, byly nuceny rozšiřovat škálu svých ambicí. Vůdce těchto států museli přejímat a po svém upravovat nové ideologie. Museli pronikat do oblastí společnosti, jež byly dříve autonomní.

Politické a ideologické změny revoluční éry byly tedy „katastrofální“ v tom smyslu, že je nebylo možné předvídat nebo jednoduše vysvětlit na základě rozporů a konfliktů starého režimu, a nakonec dokonce ani na základě vývoje kapitalismu samotného. Stát, nyní poháněný novými ideologiemi, které generalizovala krize, potýkala jakási elefantiáza. Elity se téměř po celý počátek devatenáctého století potýkaly s problémy řádu a legitimacy, jež tato situace vyvolala. Ideologický a politický konflikt ve skutečnosti dosáhl globálních rozměrů ještě *předtím*, než se ve velké části světa prosadily ekonomické uniformity. Nástup kapitalismu tedy nebyl silou sám o sobě. Kapitalismus se šířil v sociálním prostředí, které už do velké míry utvářelo lidské aspirace na moc, vlastnictví, spravedlnost a posvátnost.

Vlastně teprve přibližně po roce 1840 se nejednotlivá, ale nyní již vytrvalá tendence k industrializaci začala „prokopávat“ na globální úroveň. Začala postupovat v době, kdy světovým řádem otřásala jiná série krizí: revoluce roku 1848 v Evropě, masová povstání v Asii a americká občanská válka. Vládnoucí skupiny se snažily společenský řád stabilizovat podporou a prosazováním industrializace nebo přinejmenším poskytnutím rámce pro industrializaci. Industrializace dávala státu nové zdroje a jeho armádám nové zbraně. Věk kapitálu skutečně nastal před sedmdesátými lety devatenáctého století, jak se domníval Hobsbawm. Ale mužové kapitálu mohli dosáhnout vysokého postavení a úctyhodnosti stále jen sdílením vlivu s králi, aristokraty, pozemkovými vlastníky a byrokraty, kteří seděli v úřadech nových, buďevnatých národních států. Věk kapitálu byl tedy také dobou, kdy se pevně dožela při životě hierarchie a kdy na síle nabývala a své nároky zvětšovala náboženská – jak se pokoušejí doložit kapitoly 9 a 11.

Z nejobecnějšího hlediska je tedy historický vývoj, jak se zdá, determinován jakoukoliv složitým vektorovým diagramem tvořeným ekonomickými změnami, ideologickými konstrukcemi a mechanismy státu. Procesy vývoje ve světové ekonomice ve skutečnosti podle všeho „nepředcházejí“ ideologické a politické struktury v nějakém přímočarém smyslu. Tyto sféry se různou měrou a v různých dobách navzájem pronikají a ovlivňují. Existovala tedy období, kdy byly „hnací silou“ historické změny stát a vlivné příběhy, které lidé o státu vytvářeli. Existovala rovněž období nejistoty a neustálé změny, například období od roku 1815 do roku 1850. A byla skutečně i období, kdy významná ekonomická restrukturalace kumulativně determinovala směr governmentality a jejích ideologií. A jak se tato restrukturalace

sama postupem času měnila, od společnosti ke společnosti se napříč kontinenty měnil i poměr těchto prvků.

Problém druhý: Globální historie a postmodernismus

Druhý problém, na který narážíme při psaní světové historie, však souvisí s tím, že v nedávné době se dostali do popředí někteří historikové, kteří vůbec neuvažují tímto způsobem a „velké příběhy“ o kapitálu, státu, a dokonce i o ideologické změně zpravidla odmítají. Přibližně od roku 1980 ovlivňuje některé historiky myšlenkový trend, který se označuje jako postmodernistický¹⁵ nebo postkoloniální. Autoři zaujímající tuto pozici se často stavějí nepřátelsky k širokým srovnávacím historiím, tedy k tzv. „metapříběhům“, které podle nich přispívají právě k oněm procesům imperialismu a kapitalismu, jež se snaží postihnout. Výše nastíněné narativy o státu nebo o kapitálu by pro takové autory představovaly terč útoku. Historikové píšící tímto stylem se snaží odkrývat „decentrované“ příběhy lidí bez moci. Takové lidi podle nich drželi v podřízeném postavení evropští a američtí muži-kapitalisté, kteří sestavovali dobové politické projevy a vládní pokyny. Pozdější historikové v důsledku toho hlasy lidí bez moci systematicky vymazávali z velkých příběhů světové historie, jež konstruovali. Postmodernistické zaměření části historiografie tedy vytváří jistou oblast napětí. Jak se „globalizace“ stává nejmódnějším konceptem doby, nesmírně roste akademická i lidová poptávka po světových historiích. Postmodernisté však ostře kritizují některé základní předpoklady světové historiografie s tím, že tyto předpoklady homogenizují lidskou zkušenost a „vyretušovávají“ historii „lidí bez moci“.

Není důvod, proč by měly všechny humanitní a společenské vědy přijímat tutéž metodologii. Kontroverze tohoto druhu mohou být celkem produktivní. Historiografii jen prospívá, když se na téže polici v knihovně nacházejí různé typy historických textů a když se proti otázkám ptajícím se „co se stalo“ stavějí otázky „kdo to řekl“ a „co to znamenalo“. Tak tomu bylo i v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století, kdy tehdy stále vlivnou marxistickou školu v Evropě a v Severní Americe zpochybňovali neokonzervativní historikové. Jedna věc je však jasná. I když postmodernističtí a postkoloniální historikové píší o konkrétních zkušenostech chudých lidí, podřízených žen nebo „domorodců“, neustále odkazují ke státu, k náboženství nebo ke kolonialismu, což jsou všechno velmi široké jevy, ale někdy se v takových výkladech berou jako samozřejmost. Postmodernistické práce v sobě tedy obvykle skrývají svůj vlastní základní „metapříběh“, který je svým původem a implikacemi politický a moralizující. Například se zdá, že mnohá z těchto pojednání vycházejí z předpokladu, že kdyby takové historické motory dominance jako centralistický stát, patriarchální zřízení nebo západní osvícenský racionalismus nebyly tak silné, mohl se vyvinout lepší svět. Všechny historie, dokonce i historie

„fragmentu“, jsou tedy implicitně univerzální. Psaní světové historie nám tudíž může pomoci v odkrývání řady různých skrytých metapříběhů. A zvláště to platí tam, kde jde o otázku kauzality. Historiky vždy velmi zajímalo, proč se věci mění. Proto je stále třeba vedle mapování zkušeností lidí bez historie¹⁶ posuzovat – v rovině světové historie – zdroje a strategie a vzájemné střety dominantních skupin a těch, kdo je podporují.

To neznamena, že historie zkušeností jednotlivců a skupin izolovaných od hlavních center tvorby historie nejsou důležité. Marginální vždy přispívalo ke konstrukci velkého příběhu, stejně jako to platí naopak. Zvláště v době před polovinou devatenáctého století bylo běžné, že lidé na „okrajích“ získávali historicky ústřední postavení. Z nomádů a kmenových válečníků se stávali generálové imperiálních armád, z ranhojičů vědci, z tanečnic královen. Lidé snadno překračovali nezřídka protné hranice statusu a národnosti. Historické výsledky zůstávaly otevřeny. Jistě neudělat nic jiného než zdůrazňovat rozmach kapitalismu, moderní stát nebo koncept národa znamená zakrývat a vylučovat hodně z toho, co bylo na historické scéně skutečně zajímavé. Přesto je těžké popřít – a i z postmodernistických historií to jen nemnozí skutečně popírají – význam vlivu posunu k uniformitě během „dlouhého“ devatenáctého století.

V roce 1914 bylo samozřejmě stále všude možno setkat se s heterodoxií, transgredi a tekutostí. Triumf moderního křesťanství zpochybňovaly spiritualismus a americké léčitelské kultury, které zažívaly rozkvět dokonce i v jeho evropském centru. Vzestup ortodoxního islámu pak zpochybňovala vše prostupující nejednotnost, jež stále umožňovala, aby se na posvátných místech s muslimskými věřícími proplétali hinduisté, buddhisté nebo afričtí kmenoví léčitelé. V rozporu s křesťanstvím moderního státu přibývalo nových center moci a v neposlední řadě se rozvíjela i silná falanga organizované pracovní síly. Tyto nepředvídatelné a nestandardizované podoby lidského života a myšlení nicméně stále více poznamenávaly otisk obecných forem vládnutí. Ovlivňovaly je obecné představy o národě a o fungování mezinárodních kapitálových trhů. Jasnovidci a spiritualisté začali využívat tisk a představitelé organizovaných dělníků měli peníze na bankovních účtech a své pokyny a memoranda přizpůsobovali nejnovějšímu vývoji stejně jako velké korporace. Tato kniha tedy odmítá názor, že mezi zkoumáním fragmentu společnosti nebo lidí bez moci a zkoumáním širokých procesů, které utvářely modernost, existuje nějaký rozpor.

Problém třetí: Přetrvávající „záhada modernosti“

Dyůl bude vhodné přistoupit k otázce „moderního“ – slova, které je užito v názvu této knihy a s nímž pracují všechny současné humanitní a společenské vědy. N. Eisenstadt¹⁷ a jiní tímto slovem v padesátých a šedesátých letech dvacátého

století označovali shluk globálních procesů vývoje, které ve své kombinaci přivodily zásadní progresivní změnu v lidské organizaci a zkušenosti, změnu, již označili jako „modernost“. Změny, které zmapovali, poznamenaly mnoho různých sfér lidského života. Patří mezi ně nahrazení velkých, širokých rodin malými nukleárními rodinami – změna, jež se často uvádí do souvislosti s urbanizací. Tito autoři sem zahrnuli rovněž industrializaci, představu individuálních politických práv a sekularismus, údajný ústup od náboženského způsobu uvažování. Jejich model v mnoha ohledech vycházel z původní práce německého sociologa Maxe Webera, napsané o padesát let dříve. Sám Weber měl neustále na paměti Karla Marxe, i když ve své teorii zdůrazňoval nezávislou roli ideologické změny. Chronologie, již předložili Eisenstadt a jiní liberální autoři té doby, měla v důsledku toho hodně společného s chronologií marxistických autorů. Jedni i druhí zpravidla nacházeli počátky moderního v šestnáctém století, za jeho kriticky důležitou fázi však pokládali století devatenácté. A jedni i druhí měli tendenci privilegiovat Západ jako zdroj veškeré globální změny – zbývající oblasti světa byly pouhým příjemcem, jenž měl Západ nakonec „dohonit“.

V osmdesátých letech dvacátého století už byli pováleční zastánci „teorie modernizace“ předmětem kritiky z několika navzájem si odporujících stran. Demografové se začali dívat podezíravě na představu posunu od široké rodiny k rodině nukleární. Ekonomičtí historikové zase začali zpochybňovat, že lidská evoluce „potřebuje“ projít fází industrializace. Sociologové ve snaze doložit mylnost představy o triumfu sekularismu odkazovali k islámské revoluci v Íránu v roce 1979 nebo k vzestupu evangelikalismu v USA. Přibližně od roku 1980 už badatelé mluvili o „mnohočetné modernosti“, čímž naznačovali, že západní modernost může být zcela jiná než, řekněme, modernost senegalská nebo indonéská. Argumentovali samozřejmě podobně jako politici a intelektuálové v Německu, Rusku a Číně, kteří už v devatenáctém století obhajovali „modernost po našem vlastním způsobu“. Otázka zůstává nejasná i v prvním desetiletí dvacátého prvního století. Aby upozornil na houževnatost citění, emocí a představ magického, která odporuje názoru, že dominantní roli stále hraje buržoazní individuální subjekt, prohlásil postmodernistický filosof Bruno Latour: „Nikdy jsme nebyli moderní.“ Oproti tomu jiní sociální teoretikové, zejména Ernest Gellner,¹⁸ Alan Macfarlane¹⁹ a David Landes,²⁰ rozhodně trvají na tom, že na modernosti, na tom, že lidstvo jednou provždy učinilo krok kupředu, je skutečně něco „záhadného“.

Tato kniha v prvé řadě akceptuje představu, že nezbytnou součástí modernosti je myslet si, že jsme moderní. Modernost je snaha „jít s dobou“. Jedná se o *proces* napodobování a vypůjčování. Těžko popřít, že přibližně právě v době od roku 1780 do roku 1914 dospívalo stále více lidí – ať se jim to líbilo, nebo ne – k závěru, že jsou moderní nebo že žijí v moderním světě. Skotští a francouzští filosofové osmnáctého století se domnívali, že značnou část dřívějšího lidského myšlení lze s lidem odhodit. Na konci devatenáctého století již vsudypřítomně ikony tech-

nologické modernizace – automobil, letadlo, telefon – jako by tento dojem jen podtrhovaly. V roce 1900 už také řada příslušníků elit v Asii a v Africe věřila, že zvyky, tradice, patriarchální řád, staré podoby náboženství a společenství se v jejich době rozpadají a budou se dále rozpadat. Menší množství myslitelů si na druhé straně začínalo na tento vývoj naříkat, ale i oni byli stejně pevně přesvědčeni o neodvratnosti moderního.

V jedné rovině bylo tedy devatenácté století věkem modernosti právě proto, že je za věk modernosti pokládalo značné množství myslitelů, státníků a vědců, kteří hráli dominantní roli v organizaci tehdejší společnosti. Moderní dobou bylo také z toho důvodu, že chudší a podřízené lidé po celém světě měli pocit, že přijetím odznaků této mytické modernosti – ať už se jednalo o kapesní hodinky, deštníky nebo nové náboženské texty – mohou zlepšit svůj status a životní šance.

To neznamená, že lidé, kteří žili dříve než v devatenáctém století, v lidské historii nikdy nevnímali epochální změny. Vnímali je, ale obecně tyto změny vysvětlovali a popisovali dvěma způsoby, které nenaznačovaly, že by ve světských lidských záležitostech došlo k takovému kroku kupředu, jaký je neodmyslitelný od představy moderního. Změny v lidské společnosti tito dřívější komentátoři zpravidla chápali jako „obnovu“. Badatelé v renesanční Evropě se například domnívali, že obnovují ideál učnosti klasického starověku – přestože měnili způsob pohledu lidí na historii a své myšlenky šířili prostřednictvím nového média, tisku. Rovněž čínští učenci osmnáctého století věřili, že pod záštitou transcendentní vlády tehdejší dynastie Čching dochází k návratu ke zbožnému a vzdělanému světu vlád dřívějších, ačkoli tato vláda měla oproti dřívějším monarchiím mnohem větší záběr.

Druhý způsob uvažování o velkých změnách v lidské historii byl milenaristický. Vnímavost tohoto typu vedla lidi k víře, že do lidských dějin jakýmsi způsobem „prosákl“ nadpřirozené nebo božské, které nastolilo nový věk zbožnosti, ctnosti nebo prorocství. Opět se tedy jednalo o něco jiného než o dojem sekulárního posunu k modernosti, který se zmocnil mnoha myslitelů a státníků přibližně po roce 1760. Tyto dva starší způsoby uvažování přetrvaly do devatenáctého století a poznamenaly představu modernosti. Jedním z nejzajímavějších aspektů té doby je ve skutečnosti to, jak se všechny tyto pohledy a postoje spojovaly dohromady. Například vědecký, modernistický marxismus v sobě stále obsahoval jakýsi náznak obnovení ráje na zemi. A také bytostně milenarističtí vůdcové s ideologiemi starého typu, například vůdcové tchaj-pchingských povstalců v Číně v polovině století, se snažili získat dělové čluny a využívat telegrafní linky nejenom proto, že to byly praktické nástroje, ale též proto, že šlo o symboly modernosti. Aspirace na modernost byla skutečně čímsi novým.

Ríci, že něco nějak bylo zkrátka proto, že si to lidé v minulosti mysleli, však historikům jistě nestačí. Do jaké míry potvrzují zjiřitelné politické, sociální a ekonomické trendy „tam vně“, za veřejně formulovanými ideologiemi, diskursy a texty, dojem, že v oné době opravdu vznikalo něco, co by se dalo označit jako moderní?

V této knize zastávám názor, že tehdejší změny byly tak rychlé a tak hluboce se navzájem ovlivňovaly, že toto období lze oprávněně charakterizovat jako „zrod moderního světa“. Zahrnovalo nástup národního státu, náročné centralizace moci i etnické loajality a solidarity, jakož i mohutnou expanzi globálních komerčních a intelektuálních vazeb. Tyto hluboké procesy vývoje byly umocňovány mezinárodně se šířící industrializací a novým stylem městského života. Spojení všech těchto trendů ukazuje na zásadní změnu v lidské sociální organizaci. Rozsah a měřítko změny se dramaticky rozšířily. Modernita tedy byla nejenom procesem, ale též *obdobím*, které začalo na konci osmnáctého století a v různých podobách pokračuje dodnes.

Odkud tedy se tato modernita vzala? Myslitelé devatenáctého století zpravidla tvrdili, že společnosti se vyvíjejí ve složitější organismy téměř stejným způsobem jako živí tvorové. Složitější společnosti, společnosti západní, měly tedy přežít, protože byly „nejschopnější“. Tato kniha přistupuje na argumentaci, podle které si některé západní společnosti ze střednědobého hlediska udržely konkurenční výhodu díky způsobu, jímž vedly obchodní činnost, války a veřejné debaty o politických opatřeních. Tyto výhody však nebyly inherentní. Byly nahodilé, interaktivní a relativně krátkodobé. Státy a společnosti vně Evropy rychle adaptovaly nové formy politického a sociálního jednání. Kniha tudíž relativizuje „revoluci modernosti“, protože ukazuje, že modernosti různými způsoby a v různých dobách dodávalo po celém světě na síle mnoho různých činitelů a ideologií. Čínské rodinné firmy starého typu tak měly v expanzi světového obchodu v čínských mořích a v jihovýchodní Asii stejně důležitou roli jako džentlmenští kapitalisté v Hamburku nebo New Yorku. Islámští učitelé v západní Africe, obracející se k časům proroka Muhammada, byli zase činiteli, kteří do této oblasti přinesli vládu zákona a psané slovo. V západní Evropě a v jejích severoamerických koloniích došlo k posunu k modernosti jistě o něco dříve a tento posun zde byl zpočátku také mohutnější. Před rokem 1914 se lidé ve většině končin světa s touto společnou moderností potýkali velmi různými způsoby a nebyli pouhými imitátory Západu. Západ byl po nějakou dobu jak *vzorem*, tak *regulátorem* modernosti. V polovině devatenáctého století však již po celém světě existovalo mnoho nových regulátorů a vzorů, z nichž nejdůležitější byla japonská částečně samostatně se utvářející modernost.

Za 140 let, jež pokrývá tato kniha, se tedy společnosti světa stávaly více uniformními. Srovnatelné procesy změny samozřejmě probíhaly po tisíciletí. Už jen šíření světových náboženství znamenalo významné posuny směrem k uniformitě, zvláště pokud šlo o fyzické způsoby. Přibližně po roce 1750 se však škála sociální organizace a aspirací během snad pouhých dvou generací nesmírně rozšířila. Tuto změnu poháněly rychlejší komunikace, větší politické entity a ambicióznější ideologie „civilizace“, západní i nezápadní. Společnosti se zároveň stávaly vnitřně složitějšími a stratifikovanějšími. Rozdíly v bohatství a moci byly stále nápadnější. Jedná se o jev, který lidé v mnoha různých společnostech mnoha různými způsoby

chápali jako „moderní“. Uvedená obecná tvrzení poskytují východisko pro analytickou historii, která se pokouší spojit dohromady politickou, kulturní a ekonomickou změnu a ukázat, jak se tyto změny navzájem ovlivňovaly. Přitom žádné z nich nepřičítá prvořadou váhu.

Přizpůsobování standardům: Fyzické způsoby

Bytí v této kapitole rozebereme jako příklad *uniformity* v jednom zcela zřejmém smyslu uniformity v odívání a fyzických způsobech. Lidé si samozřejmě mohou myslet naprosto různé věci a věřit v naprosto různé věci, i když se oblékají a chovají podobně. Ale vytváření uniformity v této sféře vypovídá přinejmenším o jejich silné potřebě prezentovat se na veřejnosti podobně. V roce 1780 se nejmocnější muži světa odívali celou řadou různých způsobů: někde na sebe brali například čínsky mandarínský šat, jinde francouzský vyšíváný frak a v Pacifiku a v některých částech Afriky zase dávali přednost ritualizovanému odhalení těla. Do roku 1914 vznikl počet nejvýznamnějších mužů působících ve veřejné sféře, kteří nosili šaty západního stylu, ať už žili kdekoli. Čínští nacionalisté a vůdcové nového Japonska nosili cylindr a černý žaket, které se staly populárními s oživením evangelikalismu v Británii a v bělošské Severní Americe na začátku devatenáctého století.

OBRÁZEK 1: Uniformita v oblečení: japonská žena v šatech západního stylu u šicího stroje značky Singer. Japonský tisk z devatenáctého století.

Oproti přepychovosti a složitosti šatu mužských příslušníků staré aristokracie a tehdejších žen vyjadřoval tento střízlivý oděv odpovědnost a sebekázeň. Šel ruku v ruce s opouštěním takových obyčejů, jako byly souboje a hlučné a rozmařilé hostiny. Důležité je, že tato změna byla patrná nejenom v přijetí vysloveně západního oblečení, ale rovněž v růstu obdobných uniformit v rámci „nezápadních“ nebo hybridních forem odívání. V Číně a v Japonsku se reformní hnutí v odívání snažila poskytovat vzory pro šití a nošení dlouhých šatů a kimon. Rostoucí uniformita v oblékání i zde souvisela s odrazováním od všech podob erotického a pohoršujícího chování. Indiští reformátoři se například snažili dosáhnout toho, aby lidé přestali během svátku barev zpívat na veřejnosti oplzlé písničky.

Tato uniformita měla samozřejmě podobu jemných modulací oděvu, protože lidé si z různých důvodů přece jen přáli dát najevo svou odlišnost. Uniformita není totéž co homogenita. Uniformita znamená přizpůsobování praxe tak, aby se vytvářely podobnosti v širším měřítku. Maorští náčelníci z konce devatenáctého století, kteří na nás shlížejí z obrazů v Národní galerii v novozélandském Aucklandu, stále vystavují na odiv rozmanitá rituální tetování, ale někteří z nich už na sobě mají černý kabát a bílého motýlka (viz obrázek 2). Dobové fotografie velkého indiánského

OBRÁZEK 2: Formálnost a individualismus: Tomika Te Mutu, náčelník kmene Ngai Te Rangī, Zátoka hojnosti, Nový Zéland. Obraz od Gottfrieda Lindauera, cca 1880.

velkého náčelníka Geronima (Goyathlaye) tohoto muže zachycují jak v bojovných pózách s puškou v ruce, tak v saku. A Geronimo se v pozdějších letech svého života livil prodejem takových obrázků s autogramem.²¹

Rovněž vojenské odění se posunovalo směrem k uniformnímu, ale vnitřně modulovanému stylu. Vycpávané krunýře a kovové přilby samurajů, osmanských palácových strážců janičárů nebo rakouských kyrysníků začalo v tomto století po celém světě nahrazovat jednotvárnější vojenské oblečení. V tomto ohledu byl typický nedobrodě šat příslušníků britské indické armády, nazývaný „khaki“; ten britské vojáky do jisté míry chránil také před kulkami odstřelovačů v jihoafrické válce v letech 1899–1902. Uniformnějším se zároveň stávalo i takzvané tradiční odění mužů patřících k elitám. Reformátoři v Egyptě, Alžírsku a Malajsku nosili turecký fez. Jednalo se o adaptaci západního klobouku. Fez byl stále vhodný pro muslimskou modlitbu, ale sestával z jednoho kusu, takže u něj – na rozdíl od turbanu – odpadla potřeba ho složitě vázat.

Méně evidentní byl trend k uniformnímu oblečení u dělnické třídy, zemědělců a mužů v podřízeném postavení. Historik Richard Cobb ve studii o pařížských chudých, kteří zemřeli v době revoluce,²² dokládá, že tito lidé se oblékali do všelijakých kousků různých stylů a dob, do věcí jinými odložených a pracně vyspravovaných. V roce 1900 si většina chudých stále ještě nemohla dovolit něco výrazně lepšího. Podmínky v továrnách a vliv sociální reformy a náboženských hnutí však způsobily, že se muži pohybující se ve veřejných sférách začínali oblékat stále podobněji, bez ohledu na regionální a kulturní rozdíly. Širokou paletu suknic, bederních zástěrek, volných kalhot, kimon a halen, které převládaly v roce 1780, začaly nahrazovat kožené boty, soukenná čepice, košile a kalhoty. Uniformní ukazatele statusu příslušníka dělnické třídy se rozšířily i mezi africké a jihoamerické indiánské dělníky v těžebním průmyslu. Naopak v některých částech světa, zejména v Paříži a v Africe, se osadníci a správci kolonií záměrně snažili podtrhovat nižší rasové a občanské postavení nebílého obyvatelstva tím, že trvali na tom, aby i nadále nosilo „domorodé oblečení“. Britští státní úředníci v Nasku se například stavěli proti tomu, aby Afričané chodili v botách. Ale takové zákonem předepsané požadavky přehlížely nápaditost starších obyčejů spojených s odíváním a ve skutečnosti i ony zaváděly svůj vlastní typ servilní uniformity.

Šaty žen z elity se zatím ještě takovou měrou nepřipodobnily. Mnoho mužů-reformátorů svým ženám doporučovalo modifikované formy tradičních šatů spíše než šaty západního stylu. Modernost, která představovala jak nebezpečný proces, tak nebezpečnou aspiraci, se pokládala za vhodnější pro muže než pro ženy. V mnoha společnostech se od žen očekávalo, že se budou pohybovat v domácím prostoru, který byl, lze-li to tak říci, od světa mužů a jejich záležitostí oddělen přísněji než tomu bylo v roce 1780. Produktem veřejné uniformity byla i sama představa domácího. Oblečení žen zůstávalo zdobné a nepraktické. V tom se svazování chudších v Číně podobalo používání kostic a korzetů v Evropě. Ale přesto i u žen

byl patrný trend směrem k uniformitě. V roce 1780 cudnost spouště žen v mnoha končinách světa od Bengálska až po Fidži velela nezahalovat si ňadra. Do roku 1914 se křesťanští misionáři a domorodí reformátoři mravů postarali o to, aby se na odhalená ňadra pohlíželo jako na něco nemravného. To samo o sobě představovalo ohromný zvrat ve fyzických způsobech. V muslimském světě si získávala stále větší oblibu burka, oděv muslimských žen zakrývající je od hlavy až k patě. Burka, která se dnes na Západě často mylně pokládá za znak středověkého tmářství, byla ve skutečnosti moderním oblečením, jež ženám umožňovalo vyjít ven z izolace v domácnosti a alespoň v skromné míře se podílet na veřejných a obchodních záležitostech. I v tomto trvání na tradici tak můžeme zahlédnout jistý záblesk rostoucí globální konvergence.

OBRÁZEK 3: Ztělesněné standardy: indiánská žena v šatech západního stylu. Fotografie pořídili Královští ženisté na 49. rovnoběžce, cca 1870.

K příklonu k uniformitě částečně přispívaly móda a reklama. Rozvoj výroby a expanze západního evropského a amerického zámožského obchodu pomáhaly této všeobecně se uplatňující styly. Ale stejně důležitou roli jako tyto ekonomické imperativy mělo působení státu a jeho činitelů,²³ jakož i aspirace na modernost v obecnějším smyslu slova. V uniformitě se odrážela jak intelektuální změna vospitání sebe sama, tak rozmach průmyslu a impéria. Například v Japonsku v roce 1894 nařídil nový režim Meidži, usilující o své místo mezi moderními imperialními národy, aby ti, kdo v něm zastávali veřejné funkce, chodili do práce v oblečení západního stylu. Dokonce i v tak liberálně řízené společnosti jako Spojené státy vedlo šíření představy solidnosti, jakož i regulace systému místních soudů proto, že se ctihodní místní soudci začali k zasedáním dostavovat v běžných pánských šatech. Uniformita v oblékání představovala vnější projev uniformity byrokratických procedur a vnitřní výraz důvěryhodnosti a solidnosti.

Pro všechny však růstu uniformity tleskali. Podstatou tohoto procesu bylo, že se znovu a znovu stával předmětem sporů a zpochybňování. Lidé ze Západu hanili a smělovali „domorodce“, kteří je napodobovali,²⁴ a kulturní nacionalisté se často stavěli proti otrockému imitování cizinců. Jistý muslimský konzervativce z Osmanské říše v osmdesátých letech devatenáctého století vyjádřil nesouhlas takto: „Taková představa, že tu lze napodobit všechno, co vidíme v Evropě, se již stala politickou tradicí. Když jsme například současně zavedli ruské uniformy, belgické punty, turecké pokrývky hlavy, maďarská sedla, anglické bajonety a francouzský šperk, vytvořili jsme armádu, která je směšnou parodií Evropy.“²⁵ Byl by mohl dodat, jak ironie se skrývala v tom, že fez, nejtypičtější součást osmanského oděvu, kterým svět znal, se běžně vyráběl v Rakousku* – až do bojkotu v roce 1908, který vedl k oživení výroby pokrývek hlavy z velbloudí srsti v Sýrii.²⁶

Tělo je místem, na němž antropologové a sociální historikové mapují vliv státu a metod sociálního ukáznování, které se během devatenáctého století staly globálními normami.²⁷ Vedle uniformity v oblékání představovalo další důležitý fyzický zhmotňující prostředek dodržování časového rozvrhu. Malé kapesní hodinky se po celé Evropě a po jejich koloniích šířily už od konce sedmnáctého století, a zvláště pak ve století osmnáctém. Práci otroků na plantážích – na kterých byla se surovou brutalitou vymyšlena řada metod kontroly pracovní síly – řídily zvony, které se ozouvaly podle času na pánových hodinkách. V roce 1750 už si mohli ve Třinácti koloních a v bohatších částech Evropy, například v Anglii, v severním Německu a v Holandsku, hodinky dovolit i malí farmáři a sedláci a kvalifikovaní dělníci. Po celém světě se sblížoval i sám čas, který tyto hodinky a hodiny ukazovaly. Ruská imperialní expanze na Sibiř a nakonec také do severní Číny vyžadovala koordinaci místního času. Jak devatenácté století běželo dál, přesnější a synchronizovaný čas musely dodržovat také závislé neevropské společnosti. Rozvoj elektrického

* Fez se vyráběl ve Strakoněcích (pozn. red.).

telegrafu umožnil standardizaci časových systémů po celém světě, včetně tak hustě zalidněných zemí, jako je Čína a Indie, kde ještě v osmnáctém století převládaly místní systémy času. Vysoce postavení muži, kteří kdysi poskytovali peníze na stavby chrámů a mešit, začali nyní – například v indických a čínských pobřežních městech – dávat budovat věže s hodinami, jimiž se měl řídit rytmus bazarů a práce v úřadech.

Do roku 1900 už se začínaly navzájem podobat i lidské jazyky, další ze stránek fyzických způsobů. Jazyky podřizující se jednoduchým, jasným pravidlům a pokud možno se držící vzorů západoevropských jazyků chtěli jak západní správci, misiónáři a vzdělavatelé, tak domorodí státníci a vychovatelé, kteří toužili po vlastních národních jazycích. Například větná struktura rodících se indických úředních jazyků hindštiny a urdštiny se začala řídit větnou strukturou jazyka anglického. Vlastními mluvnicemi a knihami o pravidlech se vyzbrojovaly dokonce i nové hybridní jazyky, v nichž se odrážela migrace, otroctví a globalizace – kreolština, svahilština a pidžin. Jak si veřejný činitel všude po světě vytyčoval své místo v politice, náboženství a vědě, potřeboval veřejný hlas. Politický projev a kázání nabývaly stejných forem od Filadelfie a Říma až po Kjóto a Fidži. Vzory nebyly jen křesťanské a západní – jako vzor sloužila i muslimská kázání o životě proroka Muhammada a formální deskotisky vyprávějící příběhy o Buddhovi.

Další sférou, již poznamenala rostoucí globální uniformita, byla lidská jména. Osobní jména získávala více standardizovanou podobu, neboť tištěná média a hnutí za náboženskou a kulturní změnu šířící se společnostmi smazávala rozdíly v lokálních vzorcích pojmenování. Velký vliv měl v tomto ohledu stát, protože jeho správci chtěli lidi stále častěji zapisovat a škatulkovat za účelem zdanění a vojenské služby. Ale nebyla to pouze věc donucení; obyčejní muži a ženy potřebovali používat státem vydané formuláře, jestliže chtěli získat chudinskou podporu, vzdělání nebo právo průchodu jako emigranti. Svou roli zde hrála také náboženská víra. Stále více Indů dostávalo jména po různých attributech velkého boha Višnu, zvláště po jeho *avatárech*, tedy znovuzrozených formách, Rámovi a Krišnovi. V islámských společnostech v Asii a v Africe zase lidé stále častěji přijímali jako svá osobní jména jméno proroka Muhammada nebo jeho manželky Ajši, neboť i zde učitelé a vlády prosazovali standardizovanější podobu islámské praxe. Toto jejich úsilí umocňovaly globální kontakty, které se vytvářely při poutích do Mekky a Medíny. V důsledku působení dvou vyrovnávajících se faktorů – otroctví a křesťanské evangelizace – se v průběhu devatenáctého století mezi miliony Afričanů, Indiánů a obyvatel Pacifiku šířila evropská „křesťanská“ jména, z nichž většina byla samozřejmě původně židovská. Fungování vlád a soudů zároveň vyžadovalo, aby každý člověk měl – a v oficiálních záležitostech užíval – standardní osobní jméno a příjmení. Někdy to vedlo k paradoxním výsledkům. Ve skandinávských zemích to například způsobilo, že se statisíce lidí jmenovaly „Johanssen“ a „Christiansen“. V Barmě zase úzus, podle něhož se dětem dávalo jméno podle dne, ve který se na-

rodily, znamenal, že se velká část obyvatel jmenovala po barských dnech v týdnu a mohla počet pak po astrologických znameních.

Tato jídla lidí v různých částech světa začínalo být podobné. V raně moderním období se staly typickým pokrmem Britů a severních Němců pšeničný chléb a hořčičná masa. Tato jídla bylo exportováno do britských amerických kolonií a později do Austrálie, na Nový Zéland a do jižní Afriky. Domorodé obyvatelstvo, které přišlo do kontaktu s misionáři nebo začalo žít v evropských městech, převzalo podobu jejich západní Evropy částečně proto, že právě ona se nabízel na trhu, a částečně proto, že bylo nuceno se přizpůsobit normám svých nových pánů. V Asii a v Africe se na konci devatenáctého století objevily nové tlaky na konformitu lidí v souvislosti s nástupem reformních vlád k moci, nebo v důsledku rostoucího tlaku lidí, které přejaly západní způsoby. Japonci začali jíst hovězí, přestože dříve tato jejich buddhistická víra zakazovala – tak se objevilo hovězí *sukijaki*. Mělo se s tím, že hovězí pozvedne morální sílu jejich rasy a pomůže jim v konfrontaci se západním imperialismem. Také Mahátma Gándhí po krátkou dobu zvažoval, ale by strava obsahující maso nebyla vhodná pro posílení Indů, kteří se podle něho stali v důsledku imperialismu a špatných domácích návyků „změkčilými“. Podobně však tuto myšlenku on sám i lidé jeho generace odmítli. Indové si nicméně rádi vyptali na rajčata, brambory a chilli papričky, plodiny pocházející z Ameriky, napůl španělští a portugalské dobyvatelé je rozšířili po světě v šestnáctém a sedmáctém století.

Toto poslední příklad nám opět připomíná, že se tu nejednalo prostě o otázku volitelného přijímání evropských potravin nebo fyzických způsobů. Říše a expanzivní obchod vytvářely mnohostranné vazby mezi různými společnostmi světa, které vedly k větší uniformitě. A tak například karibští a američtí otroci v osmnáctém století žili z asijské bílé rýže a nosili oblečení z indické bavlny. Západoafričtí zasloužilci a cenili potíštěných látek z asijského kontinentu. Toto spojení mezi asijským obchodem a atlantickým systémem otrokářských plantáží vytvořila evropská společnost. Indičtí tkalci a afričtí podnikatelé se postupem času stali aktivními činiteli tohoto obchodu.

Na konci devatenáctého století se uniformita vyjadřovala i v další oblasti: ve sportu a v trávení volného času. Nahodilá a ad hoc povaha mnoha dřívějších her se podřídila řádu a pravidlům, nyní stále častěji schvalovaným světovými orgány. Hrané i sama forma bytostně britských artiklů exportovaných do zbytku světa – fotbalu, rugby a kriketu – jako by nesla punc oné mocné touhy ukázněvat tělo, jež se projevovala také na bojišti a v továrně. I hry, které se přesunuly z Asie na Západ – například hokej a pólo –, ztratily svou původní podobu bodrých šarvátek a staly se uklidňujícím soutěžením. Po podobných trajektoriích se mezitím do celého světa šířily francouzské vzorce uklidňujícího a úpravného vaření a stolování, francouzské vzory ztvrdilých diplomacie a německé koncepce náležitě uspořádaní vědeckých a humanitních poznatků.

Prodlužování těla: Komunikace a komplexita

Tato rostoucí uniformita v rovině fyzických způsobů a ve vnějších znacích osobní identity se zrcadlila v rovině idejí. Systémy idejí a diskursů vytvářené ekonomickou a politickou mocí se začaly po celém světě sblížovat. Devatenácté století – někdy nazývané „věkem průmyslu a impéria“ – bylo také věkem globální komunikace. Celosvětově došlo k mohutnému rozmachu tisku knih. Společnosti, které se podle standardních měřítek nevyznačovaly vysokou gramotností a vzdělaností, začaly na tištěné formy komunikace citlivě reagovat. A ne vždy to byla Evropa sama, kdo stál na předním místě. V roce 1800 bylo v Kalkatě vydáno více tištěných publikací než v Sankt-Petěrburgu a ve Vídni. V roce 1828 vycházelo podle odhadu po celém světě 3 168 novinových titulů, téměř polovina z nich v anglofonních zemích. Po boku londýnských *The Times* ale už v roce 1831 zaujal místo *Le Moniteur Ottoman*. Do roku 1900 dosáhl celkový počet novinových titulů 31 026 a mnohé z nich vycházely v nákladu stovek tisíc. Z tohoto celkového počtu titulů v onom roce jich 600 vycházelo v Indii, 195 v Africe a 150 v Japonsku.²⁸ Tento téměř geometrický nárůst v šíření standardizovaných informací po celém světě lépe pochopíme, když si připomeneme, že lidé o výtisky novin žebřali, půjčovali si je nebo je kradli. V některých společnostech muži z novin předčítali negramotným lidem. V jiných je opisovači převáděli do četných exemplářů v rukopisné podobě.

Z elektrického telegrafu se po zavedení evropsko-asijského kabelu v roce 1863 a dvou atlantických kabelů v roce 1866 stal mezinárodní systém. Železnice, oceánský parník a později telefon revolučním způsobem zrychlily komunikaci. Byla by chyba, kdybychom popírali propracovanost komunikace v Asii a Africe v době před tiskem a před telegrafem. Ale hustota zpráv nyní umožnila zcela bezpříkladné šíření společných myšlenek. V generaci po roce 1850 se „globalizoval“ i sám moderní nacionalismus – produkt Francouzské revoluce a následných válek. Irští, indiští, egyptští a čínští nacionalisté se domlouvali prostřednictvím telegrafních linek a setkávali se v Paříži, Tokiu, Londýně, San Francisku a Šanghaji. Stejnou rychlostí se po světě šířily myšlenky vědecké a medicínské.

V této argumentaci bychom však neměli zacházet příliš daleko. Po bližším prozkoumání se ukazuje, že za formální podobností a vzájemnou převoditelností se často stále skrýval významný rozdíl ve vnitřním stylu. Rostoucí tendence k uniformitě byla tudíž ve svém výsledku sporná, dílčí a nejistá, místo aby představovala nějakou všemocnou sílu prosazující homogennost. Slovem „svoboda“ měli Američané ještě v roce 1880 na mysli dosti jiné věci než Evropané, přestože na obou březích Atlantiku vládly strany oddané tomuto konceptu a vyjadřující zjevně podobné filosofie. V islámu a hinduismu znamenala náboženská uniformita spíše společný náboženský rituál než věroučnou uniformitu, o kterou někdy usilovaly křesťanské církve. Tvrdím nicméně, že islám a hinduismus se v roce 1914 zdály křesťanství podobnější než v roce 1780 pouze proto, že tyto „víry“ byly nyní smazány jedním od

jinými odlišit. A představitelé světových „náboženství“ se mezitím setkali a hovořili spolu v proslulém Parlamentu světových náboženství v Chicagu v roce 1893. Co si navzájem řekli, nebylo pravděpodobně tak důležité jako skutečnost, že tradice, které kdysi byly nakupením práv, šamanských praktik, rituálů a prastarých pravd, se nyní mohly formálně klasifikovat jako „náboženství“ s vlastními sférami zájmu a podobně uniformními charakteristikami.

Druhým hlavním tématem, které prostupuje celou touto knihou, je růst vnitřní komplexity světových společností, která se rozvinula v rámci tohoto příklonu k větší uniformitě. Tato komplexita fungování byla něco zcela jiného než místní kulturní obměna starého řádu. Na konci devatenáctého století už měla většina velkých společností celou řadu odborných profesí a povolání s jejich vlastními formami vzdělávání a výcviku a rituály k vyjádření soudržnosti. Taková sdružení nyní sledovala společnosti mnohem víc „práce“ než soudržnost na základě příbuzenství a přátelství. Správa se oddělila od vojenské síly natolik, že s něčím takovým se v roce 1780 ve většině světa mimo Čínu a v o něco menší míře i mimo Evropu bylo možno setkat. Dokonce i takové společnosti jako ty na islámském Blízkém východě, v nichž měli vojáci stále velký vliv, vytvářely kliky civilních úředníků, kteří stáli někde mezi vojenskými osobami a náboženskými představiteli, jakou půly autority ve starší společnosti. Na většině koloniálních území, v čínských smluvních přístavech a v Japonsku, kde bylo o století dříve pravidlem, že přetou spory řídili náboženští hodnostáři nebo je za rodiny vedli různí výřeční, individuálně najímaní zprostředkovatelé, se objevila samostatná právnícká profese. Místní tiskové systémy dostávaly psanou podobu a formalizovaly se. Své školy a certifikované odborníky měly dokonce i tradiční formy asijské, severoafrické a blízkovýchodní medicíny. Svět stále větší měrou řídily soubory samostatných, i když vzájemně propojených odborných znalostí a schopností.

V hospodářské sféře vznikaly ve všech velkých městských centrech specializované řemeslné, účetnické a pojišťovatelské profese. Řízení se do velké míry oddělilo od vlastnictví a marketingu. Zvláštní skupiny finančních spekulantů, které se v roce 1780 omezovaly na Londýn, Paříž a Amsterdam, se začaly objevovat v Šanghaji, v Teheránu a v Nagasaki. Také práce prostých lidí získala specializovaný charakter. Ve velké části industrializujícího se světa se pro většinu lidí žijících v pracujících ve velkých městech především zpřetrhala tisíciletí stará vazba mezi zemědělskou prací a prací městskou. Vlastně se začala vynořovat jakási mezinárodní třídní struktura. Tato větší specializace paradoxně vyvolávala dojem jednotnosti. Vládnoucí vrstvy, profesní skupiny, a dokonce i dělnické třídy různých společností si byly stále podobnější, byly vystaveny podobným tlakům a začaly mít podobné aspirace. Sblížení, uniformita a podobnost však ani zde neznamenaly, že by všichni tyto lidé stejně mysleli a jednali. Přinejmenším však mohli vnímat a vyjadřovat společné zájmy, které překračovaly hranice národního státu, i když jim byly hluboce ovlivněny.

Aby kniha mohla zmapovat tyto obecné trendy, za jakýsi nivelační bod bere svět v polovině osmnáctého století. To nemá naznačovat, že tehdejší svět byl statický nebo omezený. Právě naopak, mocné síly v pozadí změny a globalizace působily na lidské společnosti po celá staletí. Svět starých režimů či archaické společenské organizace to byl jen proto, že ho lidé později začali tak ostře odlišovat od světa, v němž sami žili. Právě od této doby však začaly výše nastíněné síly změny dramaticky nabírat na rychlosti, což si tehdejší lidé uvědomovali stejně jasně jako pozdější historikové. Kapitola 1 zkoumá z obecného hlediska organizaci politického a hospodářského života v polovině osmnáctého století. Kapitola 2 pak ukazuje, jak začaly vývojové trendy v materiálním a politickém životě po celém světě tyto vzorce před nástupem světové krize let 1780–1820 narušovat.

ČÁST I

KONEC STARÉHO REŽIMU